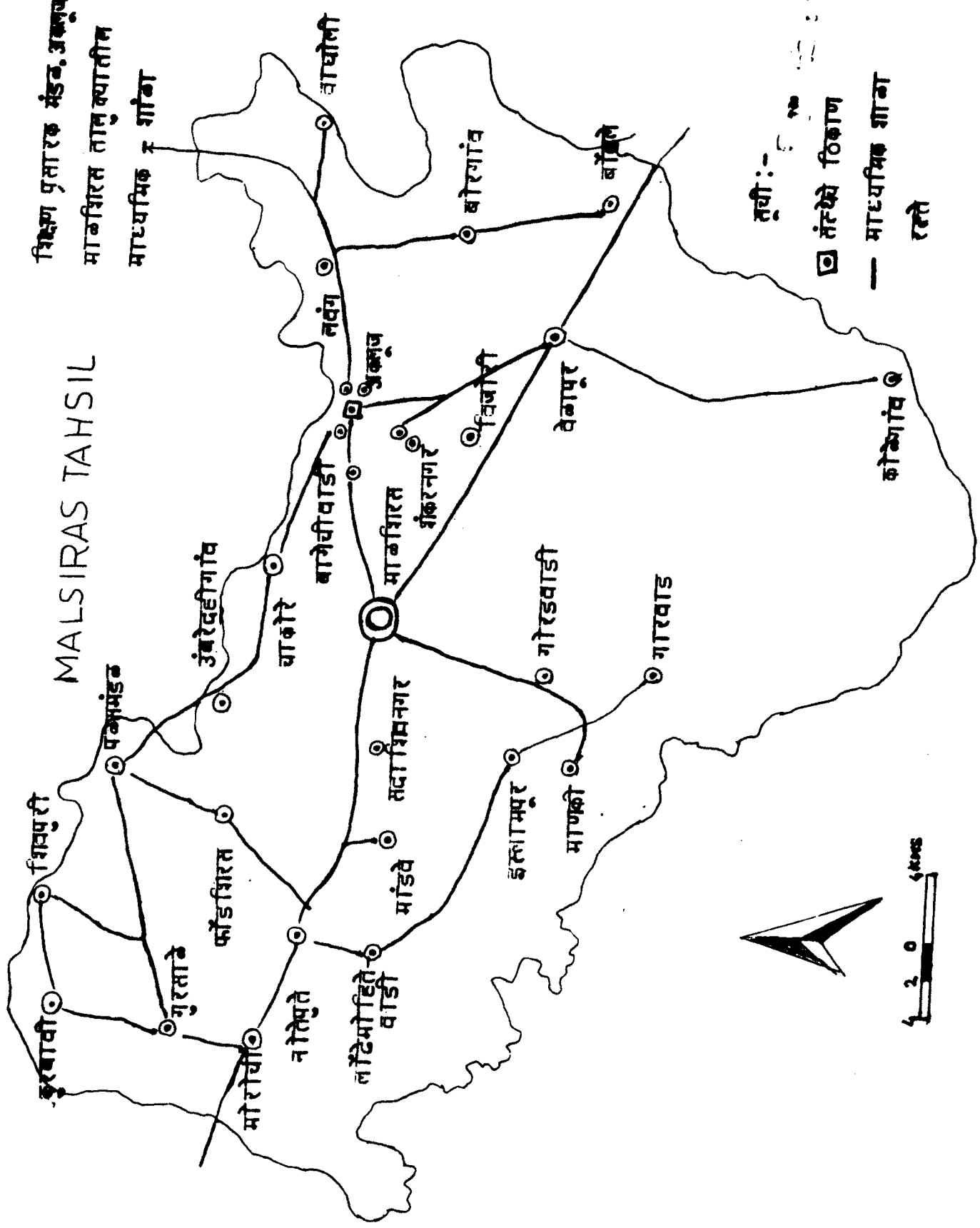

नकाशाची यादी

9. शिक्षण प्रसारक मंडळ, अकलूज संस्थेतील शाळांचे स्थान दाखविणारा नकाशा

शिक्षण प्रसारक मंडळ, अकलूज
 माळशिरस तालुक्यातील
 माध्यमिक शाळा

MALSIRAS TAHSIL

तुषी :-
 □ संस्थे ठिकाण
 — माध्यमिक शाळा
 रस्ते

प्रकरण पहिले

प्रास्ताविक

प्रकरण पहिले

प्रास्ताविक

- १.१. संशोधनाची पार्श्वभूमी
- १.२. समस्येची निवड
- १.३. संशोधन समस्येचे शब्दांकन
- १.४. संशोधन समस्येचे स्वरूप महत्त्व व व्याप्ती
- १.५. संशोधनाची उद्दिष्टे
- १.६. संशोधनाची गृहीतके
- १.७. संशोधनाच्या मर्यादा
- १.८. प्रकरणीकरण

संदर्भ

प्रकरण पहिले

प्रास्ताविक

9.9 संशोधनाची पार्श्वभूमी

शिक्षण हे समाजपरिवर्तनाचे एक उत्तम साधन आहे. शिक्षणातून माणूस ज्ञानसंपन्न होतो. ज्ञानाचा आधार घेऊन तो आपल्या जीवनाच्या गरजा भागविण्यासाठी सतत धडपड करत असतो. म्हणजेच वेगवेगळी कौशल्ये आत्मसात करून जीवन आनंददायक बनविण्याचा प्रयत्न करतो पण एवढे करून सुध्दा तो सुसंस्कारीत माणूस होईल असे सांगता येत नाही. त्या साठी आजच्या शिक्षण प्रणालीमध्ये मूल्यशिक्षणाची आवश्यकता आहे.

व्यक्ती व राष्ट्राची चौफेर प्रगती करावयाची असेलतर सद्प्रवृत्ती व सद्भावना, राष्ट्रप्रेम, वैज्ञानिक दृष्टीकोण, स्त्री - पुरुषसमानता, वक्तशीरपणा इत्यादी गोष्टींचे शिक्षण हे विद्यार्थ्यांला लहानपणा पासूनच देणे आवश्यक आहे. अशा प्रकारचे शिक्षण देण्याचे कार्य मूल्यशिक्षणातून निश्चितच घडून येईल.

प्राचीन भारतात शीलसंवर्धन आणि चारित्र्यनिर्मिती हे शिक्षणाचे ध्येय होते. प्राचीन शिक्षणपध्दतीत गुरुशिष्य संबंध, प्रार्थना, उत्सव यांचा विचार केल्यास त्यांमध्ये सुध्दा आपणास नैतिक शिक्षणाचा समावेश दिसून येतो. वेगवेगळ्या शिक्षण आयोगांनी सुध्दा नैतिक शिक्षण, मूल्यशिक्षणाचे महत्त्व विशद केलेले आहे. १९८६च्या राष्ट्रीय धोरणाने सुध्दा विद्यार्थ्यांच्या नैतिक आणि भावनिक विकासावर भर दिला आहे. मूल्यांच्या -हासाबद्दल वाढती चिंता तसेच मूल्यांचा होणारा उपहास यांमुळे सामाजिक व नैतिक मूल्ये रुजविण्यास शिक्षण समर्थ साधन बनावे यासाठी अभ्यासक्रमाची पुनर्रचना करण्याची गरज प्रतिपादली आहे.

महाराष्ट्र राज्याची शिक्षणाची परंपरा उज्वल आहे. शिक्षणावरती नवनवीन प्रयोग करण्यास महाराष्ट्र नेहमीच अग्रेसर असतो. महाराष्ट्राने देशाला छत्रपती शिवाजी महाराज, लोकमान्य टिळक, महात्मा फुले, वि.दा.सावरकर, महर्षि धोंडो केशव कर्वे, कर्मवीर भाऊराव पाटील, कर्मवीर मामासाहेब जगदाळे अशा थोर विभूती दिल्या. या सर्व कर्मयोग्यांचा विचार करता यांच्यावरती काही सुसंस्काराची रुजवणूक झाली म्हणूनच त्यांनी देशाची उन्नती केल्याचे दिसून येते. महाराष्ट्रातील आजचा विद्यार्थी पुढील काळात आदर्श आणि चारित्र्यसंपन्न नागरिक व्हावा यासाठी महाराष्ट्राने १९९६ पासून मूल्य शिक्षणाची सुरुवात माध्यमिक शाळांमध्ये केली आहे.

मूल्यशिक्षणाची सुरुवात माध्यमिक स्तरावर झाल्यानंतर प्रत्येक विद्यालयात मूल्यशिक्षण विषयक उपक्रम राबविण्यात येऊ लागले. संशोधक शिक्षण प्रसारक मंडळ, अकलूज या संस्थेच्या महात्मा फुले शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात अधिव्याख्याता म्हणून कार्य करित आहे. शिक्षण प्रसारक मंडळ अकलूज ही संस्था माळशिरस तालुक्यात गेली ५० वर्षे शिक्षण देण्याचे कार्य करत आहे. ग्रामीण भागात या संस्थेने शिक्षणाचे जाळे विणले आहे. मूल्यशिक्षण व शिक्षणशास्त्र या विषयांचा निकटचा संबंध आहे कारण शिक्षणशास्त्र पदवीचा उपयोग माध्यमिक स्तरावर तयार होऊ पाहणा-या शिक्षकासाठी होत असतो. माध्यमिक शाळांमध्ये औपचारिकपणे मूल्यशिक्षण देत असतांना व त्याची कार्यवाही करित असतांना कोणत्या अडचणी येतात याचा विचार करण्यासाठी प्रस्तुत विषयाची निवड संशोधकास कराविशी वाटली.

१.२ समस्येची निवड :-

शिक्षण सर्वांगीण विकासाला आधार आहे. विद्यार्थ्यांचा बौद्धिक, शारीरिक व मानसिक विकास शिक्षणातून घडत असतो. राष्ट्राची प्रगती ही त्या देशातील एकूण शिक्षण प्रक्रियेवर अवलंबून असते. भारतासारख्या, विकसनशील देशात लोकसंख्या प्रचंड प्रमाणात वाढत आहे. प्रचंड भ्रष्टाचार, अनाचार, पाशवीवृत्ती पराकोटीला जाऊन भिडली आहे. लोकसंख्या वाढीमुळे शिक्षणाचा संख्यात्मक विस्तार झाल्याचे आपणास दिसून येत आहे. शिक्षणाचा विस्तार होत असतांना शाळा, मुख्याध्यापक, शिक्षक व विद्यार्थी यांत लक्षणीय वाढ झाल्याचे आपणास दिसून येईल. संख्यात्मक वाढ प्रचंड प्रमाणात झाली आसली तरी गुणात्मक वाढीकडे आपण पाहिजे तेवढ्या प्रमाणात लक्ष देऊ शकलो नाही. शिक्षणातून साक्षर जनता निर्माण झाली पण सुजाण नागरिक निर्माण झाले नाहीत. जीवननिष्ठा व जीवनमूल्ये रुजविण्यात शिक्षण आवश्यक त्या प्रमाणात यशस्वी झाले नाही. आजच्या पिढीमध्ये देशाभिमान, कर्तव्यदक्ष नागरिक निर्माण करण्यासाठी मूल्यशिक्षण देण्याची गरज निर्माण झाली आहे. कारण २१ वे शतक हे संगणक युगाचे असले तरी जीवननिष्ठा व जीवनमूल्ये यांना विसरून चालणार नाही.

मूल्यशिक्षण देण्याचे कार्य जुनेच आहे. गुरुकुल पध्दतीपासून ते सुरु आहे. वेगवेगळ्या विषयांच्या माध्यमातून ते दिले जात आहे. शिक्षण म्हणजे संस्कार करणे असे आपण म्हणतो संस्कार म्हणजे दुसरे तिसरे काही नसून जीवनमूल्ये जोपासणे होय.

‘प्राचीन भारतात गुरुकुलांतून शरीर, मन आणि आत्मा यांनी संपन्न होणा-या संपूर्ण व्यक्तीमत्त्वाचा विकास साधला जाई. वर्धा शिक्षण परिषदेने (१९३७) नैतिक आणि धार्मिक शिक्षणाचे स्वरूप स्पष्ट केले. विद्यापीठ शिक्षण आयोग (१९४७-४९) माध्यमिक शिक्षण आयोग (१९५२-५३) भारतीय शिक्षण आयोग (१९६४-६६)

या वेगवेगळ्या आयोगांनी नैतिक शिक्षण देण्यासाठी प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष पध्दती सुचविल्या आहेत” १

नवीन शैक्षणिक धोरणा (१९८६) मध्ये १०गाभाभूत घटकांचा समावेश केला आहे. गाभाभूत घटकांतून मूल्यशिक्षण कशा प्रकारचे असावे यावर भर देण्यात आला आहे. मूल्यांचा होणारा -हास व समाजात वाढत चाललेला अन्याय, अत्याचार, धर्मवेडेपणा यांबद्दल चिंता व्यक्त करून अभ्यासक्रमाची पुनर्रचना करण्याचे आयोगाने सूचित केलेले आहे.

महाराष्ट्र सरकारने राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा स्वीकार केल्यानंतर (१९९६-९७) या शैक्षणिक वर्षापासून माध्यमिक स्तरावर मूल्यशिक्षणाची कार्यवाही सुरु केली. मूल्यशिक्षणाचे स्वरूप कार्यक्रमाचे स्वरूप व त्याची कार्यवाही या संदर्भात भेडसावणारी समस्या घेऊन त्या संदर्भात संशोधन करावे अशी भूमिका मनामध्ये दृढ झाली. संशोधन समस्येची निश्चिती झाल्यानंतर संशोधन समस्येच्या उकलीसाठी शिक्षण प्रसारक मंडळ अकलूज, ही संस्था निवडणे गरजेचे वाटले. संस्थेमध्ये वेगवेगळे शैक्षणिक प्रयोग केले जातात. शिक्षकांचे उद्बोधन, पालक मेळावे, शिक्षक पालक संघ, विद्यार्थी मेळावे इत्यादी वेगवेगळे उपक्रम राबवले जातात. माध्यमिक स्तरावर ज्या १० मूल्यांची रुजवणूक करण्याचे शासनाने ठरविले आहे. त्या मूल्यांची रुजवणूक करण्यासाठी काही उपक्रम ठरवून दिलेले आहेत. उपक्रमांना अनुसरून शिक्षण प्रसारक मंडळ, अकलूज. त्याची कार्यवाही कशाप्रकारे करते, त्यामध्ये कोणत्या अडचणी मुख्यध्यापक, शिक्षक, पर्यवेक्षक यांना येतात. याचा शोध घेण्याचे संशोधकाने ठरविले आहे.

१.३ संशोधन समस्येचे शब्दांकन

प्रस्तुत समस्येचे शब्दांकन खालीलप्रमाणे केलेले आहे.

" A CRITICAL STUDY OF THE IMPLEMENTATION OF VALUE EDUCATION IN SECONDARY SCHOOLS "

“ माध्यमिक शाळांमधील मूल्यशिक्षणाच्या कार्यवाहीचा चिकित्सक अभ्यास ”

संशोधन हे शास्त्रीय कार्य आहे. संशोधनासाठी शास्त्रीय परिभाषेची आवश्यकता असते.

संशोधन विषयाच्या ' शब्दांकना ' मधील उपयोजित सज्ञांचे स्पष्टीकरण खालीलप्रमाणे केलेले आहे.

माध्यमिक शाळा

“ १९६८ च्या शैक्षणिक धोरणातील उणीवांची दखल १९८६ चे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण ठरविण्यात घेण्यात आली. या धोरणानुसार सर्वासाठी शिक्षणाचा एक समान आकृतिबंध पुन्हा एकदा सुचविण्यात आला १० + २ + ३ ही संरचना मांडण्यात आली. या आकृतीबंधातील सुरवातीच्या १० वर्षांचे विभाजन,

५ वर्षांचे निम्न प्राथमिक शिक्षण, ३ वर्षांचे उच्च प्राथमिक शिक्षण, २ वर्षांचे माध्यमिक शिक्षण असे करण्यात आले. आकृतीबंधानुसार ज्या शाळेत इयत्ता ५वी ते १०वी चे वर्ग आहेत अशा शाळांना माध्यमिक शाळा म्हणतात.”^२

संशोधकाने ५वी ते १०वी चे वर्ग असणा-या शाळांचा विचार प्रस्तुत संशोधनात केला आहे.

मूल्य

N.C.E.R.T. ने प्रसिध्द केलेल्या ‘वॅल्युज अँड स्कूल’ या पुस्तिकेत ‘मूल्य’ या संज्ञेची सोपी व्याख्या केली आहे. “ज्याची आकांक्षा धरावी वा पाठपुरावा करावा अशी गोष्ट म्हणजे मूल्य”

अमेरिकन शिक्षणतज्ज्ञ जॉन ड्युई याच्या मते मूल्य संकल्पनेत पुढील गोष्टींचा समावेश होतो.

- " 1. The idea of prizing, cherishing and holding dear
2. The idea of reflection and Marking connections between the factors of the situation in one's existence judgement in concluded
3. The idea that action in support of an approved value will be taken "

मूल्यशिक्षण

प्रस्तुत संशोधनात ‘मूल्यशिक्षण’ हा शब्द सुसंस्कार या अर्थाने वापरलेला आहे. विद्यार्थी संस्कारक्षम घडवायचा असेल तर त्याच्या अंगी राष्ट्रभक्ती, सर्वधर्म सहिष्णुता, राष्ट्रीय एकात्मता, स्त्री-पुरुष समानता, श्रमनिष्ठा, वैज्ञानिक दृष्टीकोन, सौजन्यशीलता, संवेदनशीलता, वक्तशीरपणा, नीटनेटके पणा हे गुण असावेत. या ठिकाणी याच मूल्यांवर संशोधन कार्य करणार आहे.

कार्यवाही

“मूल्य ही संकल्पना अमूर्त अशी आहे. मूल्यशिक्षणात शिक्षणाचे वेगवेगळे सिध्दांत सामावलेले आहेत. अमूर्त अशा सिध्दांताना मूर्त असे स्वरूप देण्याचे कार्य म्हणजेच ती मूल्ये विद्यार्थ्यांत रुजविण्याचे कार्य शाळांनी करणे, म्हणजे कार्यवाही.”

चिकीत्सक अभ्यास

“चिकीत्सक या संज्ञेत समस्येचे सखोल, सूक्ष्म, आंतरर्भेदी निरीक्षण व विश्लेषण अपेक्षित आहे. अभ्यास या संज्ञेत विविध संशोधन साधनांच्या साहाय्याने मिळविलेल्या माहितीचे वर्गीकरण, स्पष्टीकरण, विशदीकरण करून मूल्यशिक्षणाच्या कार्यवाही मध्ये येणा-या समस्यांवर मार्गदर्शक सूचनांचा अविष्कार करणे हा आहे.”^{४,५}

१.४ संशोधन समस्येचे स्वरूप, महत्त्व व व्याप्ती

मूल्यव्यवस्थेची झपाटयाने अधोगती होत आहे. समाज व्यवस्था भौतिक सुखाच्या आधीन झाल्यामुळे शिक्षणाचे व्यापारीकरण झाले आहे. शिक्षणाचा आत्माच व्यापारीकरणामुळे नष्ट होतो की काय अशी भिती निर्माण झाली आहे. उज्वल भविष्याकडे पाहू पाहणा-या विद्यार्थ्यां मध्ये भौतिक सुख अडथळे आणत आहे. त्याचा परिणाम आदर्श मूल्यांचा -हास होत आहे. हेच संशोधनाचे कारण ठरले आहे.

देशाला स्वातंत्र्य मिळून ५० वर्षे झाली. सुवर्ण वर्ष आपण साजरे केले.या सुवर्ण वर्षामध्ये आपण एकटया विज्ञानाने केलेल्या प्रगतीचा आढावा घेतला तर आपणास असे दिसून येईल की, 'परम १०,००० सारख्या सुपर कॉम्प्युटर', देशाने कोणत्याही राष्ट्राची मदत न घेता तयार केला आहे. देशाने एकूण ५ अणू चाचण्या घेऊन भारत हे राष्ट्र अणू विज्ञानातही काही कमी नाही हे दाखवून दिले. कृषी, औद्योगिक व्यापार, दळणवळण, औषध निर्माण, समूह संपर्कमाध्यमे यांमध्ये इतर राष्ट्रांच्या तुलनेत आपण खूप प्रगती केली आहे. या सर्व गोष्टी जरी प्रगतीची चिन्हे असल्या तरी देशात राष्ट्रप्रेम, बंधूप्रेम, सामाजिक अस्थिरता, शिक्षण क्षेत्रात होणारे भ्रष्टाचार, समाजात जाती- जाती मध्ये होणारे दंगे यांकडे डोळेझाक करून चालणार नाही. कारण वरील सर्व गोष्टी समाजावरती विपरीत परिणाम करणार आहेत. तरुण पिढीवरती अनिष्ट परिणाम होऊन बिघडण्याची शक्यता नाकारता येणार नाही.

शिक्षणाच्या माध्यमातून मानवाचा खरा विकास व्हावयाचा असेल तर शाश्वत व चिरंतन मूल्यांचा त्याला वेध घ्यावा लागेल. विद्यार्थ्यांचा बोधात्मक, भावात्मक व क्रियात्मक विकास साधायचा असेल तर मूल्यांचा केवळ तात्विक विचार करून चालणार नाही. *value can't be taught* हे जरी खरे असले तरी सुद्धा " *value can't be taught they can only be caught* " हे सत्य नाकारून चालणार नाही. माध्यमिक शाळेत शिकणारी मुले ही ११ ते १८ वयोगटातील मुलांच्या मनावर जर योग्य पध्दतीने संस्कार केले तर आदर्श मूल्ये संक्रमित करणे कठीण जाणार नाही. आजच्या विज्ञान युगात पाश्चात्य संस्कृतीचे अंधानुकरण थांबवायचे असेल तर दूरदर्शनचा वापर आंघळेपणाने करणा-या मुलांना त्यापासून कसे प्रभावित करता येईल याचा विचार करावा लागेल. या वाईट प्रवृत्ती नष्ट करण्यासाठी शिक्षकांनी काही घडक कार्यक्रम आखून न थांबता त्याची कार्यवाही प्रत्यक्ष विद्यार्थ्यांवर केली पाहिजे.

मूल्ये संक्रमित होऊ शकतात हे निश्चित झाल्यानंतर मूल्यशिक्षणाची स्वतंत्र तासिका असावी असा विचार पुढे आला. आज महाराष्ट्र शासनाने माध्यमिक शाळांमध्ये मूल्यशिक्षणाची

स्वतंत्र तासिका अभ्यासक्रमात समाविष्ट केली. राष्ट्रभक्ती, सर्वधर्मसहिष्णुता, राष्ट्रीय एकता, स्त्री - पुरुष समानता, श्रमप्रतिष्ठा, वैज्ञानिक दृष्टीकोन, वक्तशीरपणा या मूल्यांचा विचार केलेला आहे. या मूल्यांचा विचार केल्यानंतर ही मूल्ये संक्रमित करण्यासाठी शिक्षण प्रसारक मंडळ, अकलूज संस्थेच्या माध्यमिक शाळांमध्ये याची कार्यवाही कशाप्रकारे केली जाते याचा अभ्यास संशोधकाने प्रस्तुत संशोधनात केला आहे. कार्यवाहीचा अभ्यास करत असतांना संस्थेच्या माध्यमिक शाळांमध्ये उपलब्ध मनुष्यबळ, विद्यार्थी संख्या, विद्यार्थिनी संख्या, इमारत, ग्रंथालय, क्रिडांगण, सभागृह, विज्ञान प्रयोगशाळा, शिक्षकांचे मूल्यशिक्षणा बाबतचे प्रशिक्षण इत्यादींचा विचार केलेला आहे. मूल्यशिक्षणाची कार्यवाही करत असतांना कार्यक्रम तयार करून त्याची अंमलबजावणी करतांना कोणत्या अडचणी येतात याचा अभ्यास प्रस्तुत संशोधनात केलेला आहे.

9.4 संशोधनाची उद्दिष्टे

प्रस्तुत संशोधन कार्य करत असतांना संशोधकाने खालील उद्दिष्टांवरती लक्ष केंद्रीत केलेले आहे.

१. माध्यमिक शाळांमध्ये दिल्या जाणा-या मूल्यशिक्षणाचे स्वरूप समजावून घेणे.
२. महाराष्ट्र शासनाने ठरवून दिलेली १० मूल्ये किती प्रमाणात साध्य होतात यांचा चिकित्सक अभ्यास करणे.
३. माध्यमिक शाळांमध्ये मूल्यशिक्षणाची कार्यवाही करतांना येणा-या समस्यांचा अभ्यास करणे.
४. मूल्यशिक्षण आणि शालेय अभ्यासक्रम यांचा संबंध अभ्यासणे.
५. मूल्यशिक्षणाची कार्यवाही करतांना येणा-या समस्यां सोडविण्यासाठी शिफारशी करणे.

9.5 संशोधनाची गृहीतके

गृहीतके मांडल्यामुळे संशोधन कर्त्यास दिशा, नियंत्रण व नेमकेपणा प्राप्त होतो.

प्रस्तुत समस्येसाठी पुढील गोष्टी गृहीत धरलेल्या आहेत.

१. शिक्षण व मूल्य यांचा अन्योन्य संबंध आहे.
२. मूल्य संक्रमणासाठी वेगवेगळ्या कार्यक्रमाची आखणी आवश्यक आहे.
३. मूल्यशिक्षणाच्या कार्यक्रमाच्या आठवणीतून मूल्यशिक्षणाची कार्यात्मक व्याख्या करता येते
४. मूल्यशिक्षणाची कार्यवाही करत असतांना येणा-या अडचणी या इतर सहशालेय कार्यक्रमांची कार्यवाही करतांना येणा-या अडचणी सारख्याच आहेत.

१.७ संशोधनाच्या मर्यादा

प्रस्तुत संशोधनाच्या मर्यादा खालील प्रमाणे आहेत.

१. शिक्षण प्रसारक मंडळ, अकलूज संस्थेतील माध्यमिक शाळां पुरतेच हे संशोधन मर्यादित आहे.
२. प्रस्तुत संशोधनात शासनाने ठरवून दिलेल्या १० मूल्यांपैकी श्रमप्रतिष्ठा, वैज्ञानिक दृष्टीकोन, स्त्री - पुरुष समानता, वक्तशीरपणा या चार मूल्यांवरती आधिक लक्ष केंद्रीत केलेले आहे.
३. प्रस्तुत संशोधन १९९७ - १९९९ वर्षासाठी मर्यादित आहे.

१.८ प्रकरणीकरण / प्रकरणाचे नियोजन

प्रस्तुत संशोधनात वापरलेल्या संशोधन पध्दतीद्वारे व संशोधन साधनांद्वारे संकलित झालेल्या माहितीचे वर्गीकरण, पृथक्करण आणि चिकित्सक परीक्षण केलेले आहे. संख्या शास्त्रीय प्रक्रिया करून निष्कर्ष काढलेले आहेत. व त्यांवरून मूल्यशिक्षण कार्यवाहीसाठी परिणामकारक शिफारशी सूचविलेल्या आहेत. या सर्व बाबींचे पुढील प्रकरणामध्ये नियोजन केलेले आहे.

प्रकरण १ ले :- प्रास्ताविक

या प्रकरणात प्रस्तुत संशोधनाची पार्श्वभूमी, समस्येची निवड, संशोधन समस्येचे शब्दांकन, संशोधन समस्येचे स्वरूप, महत्त्व व व्याप्ती, उद्दिष्टे, गृहीतके, संशोधन मर्यादा यांचा समावेश केलेला आहे.

प्रकरण २ रे :-संदर्भ साहित्याचे समालोचन

या प्रकरणात समस्येशी संबंधीत साधन सामुग्रीचा आढावा घेतला आहे. त्यामध्ये उद्दिष्टे, संशोधन साधने, कार्यपध्दती व निष्कर्ष यांचा विचार केलेला आहे.

प्रकरण ३ रे :-माध्यमिक शाळांमध्ये मूल्यशिक्षणाची कार्यवाही व महत्त्व

या प्रकरणात मूल्यशिक्षणाचा तात्विक अर्थ, स्वरूप, महत्त्व व कार्यवाही यांचा विचार केलेला आहे.

प्रकरण ४ थे :- संशोधन पध्दती

या प्रकरणात संशोधनासाठी लागणारी नमुना निवड, संशोधनाची साधने, प्रश्नावली, मुलाखती यासाठी प्रश्नसूची माहिती जमा करण्यासाठी प्रत्यक्ष भेटी, निरीक्षणे या बाबतचे स्पष्टीकरण केलेले आहे.

प्रकरण ५ वे :- संकलित माहितीचे पृथक्करण आणि विशदीकरण

या प्रकरणात प्रश्नावली, मुलाखती, शाळांना प्रत्यक्ष भेटी, पाहणी, चर्चा या साधनांद्वारे मिळालेल्या माहितीचे वर्गीकरण व पृथक्करण केले आहे. या शिवाय तज्ञ मार्गदर्शक मुख्याध्यापक, पर्यवेक्षक, शिक्षक, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयाचे प्राचार्य व ज्येष्ठ प्राध्यापक, शिक्षण विस्तार केंद्राचे समन्वयक यांच्या मुलाखती व चर्चेतून मिळालेल्या माहितीचा अन्वयार्थ लागला आहे.

प्रकरण ६ वे :- निष्कर्ष व शिफारशी

माहितीचे वर्गीकरण व विश्लेषण करून अन्वयार्थ लावल्या नंतर प्रस्तुत प्रकरणात निष्कर्ष काढले व त्या समस्यांना अनुसरून शिफारशी सुचविण्यात आलेल्या आहेत.

प्रस्तुत संशोधनाशी संबंधित नसणा-या परंतु पुढील संशोधनासाठी उपयुक्त ठरणा-या काही समस्या सुचविण्यात आलेल्या आहेत.

संदर्भ

१. ठोंबरे वि.वा. नितीमूल्ये व शिक्षण
पुणे, नूतन प्रकाशन १९९६
पृष्ठ - ७ - ११
२. शिवणेकर ल. मा. माध्यमिक शिक्षण संरचना व कार्यपध्दती
पुणे, नूतन प्रकाशन १९९६
पृष्ठ - ५०
३. देवस्थळी रा. भा. शिक्षण भारती
बाहुबली, अनेकान्त शोधपीठ, श्री. बाहुबली
विद्यापीठ बाहुबली जि. कोल्हापूर
पृष्ठ - ४
४. बनहट्टी श्री.ना. व सुगम मराठी शब्दकोश
भाऊ धर्माधिकारी पुणे सुविचार प्रकाशन मंडळ १९६८
पृष्ठ - १६६
५. जोशी प्र. न. आदर्श मराठी शब्दकोश भाग - १
पुणे, विदर्भमराठवाडा बुक कंपनी १९६९
पृष्ठ - ३९
६. करंदीकर सु. वा. मूल्यशिक्षण
कोल्हापूर . फडके प्रकाशन - १९९७
पृष्ठ - ६